رۆژی 141220 کۆریکی رێز دانان بۆ دوکتور خەلیقی لە شاری ئوسلۆ بەڕێوە چوو. ئەو کۆرە لە لایەن دۆستانی دوکتور خەلیقیەوە سەروسامان درابوو و خەلکێکی زۆر بانگ کرابوون کە یەک لەوان ئەمن بووم وقەرار وابوو وتارێک پێشکەش کەم . لەسەر داوای بەرێوە بەری کۆرەکە وتارەکەی خۆم پێش تر بۆ ناردبوون. دوایە بەداخەوە نەمتوانی بەشداری بکەم. ئەوە دەقی وتارەکەیە.

تایر عەلیار

بۆ ئوستاد دوکتور حوسێنی خەلیقی

حازرینی بەرێزی مەجلیس، سەلامتان عەرزدەکەم . لە کۆڕێکی گەرم و پیرۆزدا لە دەوری یەک کۆبووینەوە، کۆڕێک کە بۆ رێز گرتن وتەجلیل لە ئوستاد دوکتور حوسێنی خەلیقی پێک هاتوە. فازل و دانشمەندێکی بە ناوبانگ ، مامۆستایەکی خاوەن جێ و رێی زانکۆ ، تێکۆشەرێکی نیشتمانپەروەر و سیاسیکارێکی داهێنەر و خاوەن بیر و بەر لە هەر شتێک کەسایەتیە کی ئینسان و ئینساندۆست کە هەموو ژیانی خۆی لە داکۆکی کردن لە مافی ئینسان وپێک هێنانی کۆمەلگایەکی ئینسانی و دادگەر دا بردەسەر. ئاشنایەتی من لە گەل ئەو کەسایەتیە دانشمەندە نزیک بە چڵ ساڵ دەخایەنی. ساڵی 1353 ئەمن وەک گەنجێکی 19 ساڵەی خوێندکاری زمان و ئەدەبیاتی فارسی لە دانشکەدەی عولوومی ئینسانیی دانشگای تەورێز نێوم نووسی. ئەوکات ئوستادخەلیقی لەو دانشکەدەیەدا رەییسی دپارتمانی فەلسەفەبوو لە دەورەی شەوانەدا و لە دەورەی رۆژانەشدا کورسی ئوستادیی فەلسەفەی ئیشراقی بۆ خۆی تەرخان کردبوو.

دانشگای تەورێز یادگاری کۆماری میللی ئازەربایجانە و لە زەمانی باش وەزیریی پێشەوەریدا تەئسیس کراوە . هەوەڵین رەییسی ئەودانشگایە دوکتور جهانشاهلوئەفشار موعاونی پێشەوەری بوو. خوێندکارێکی زۆری کورد لە ناوچە کوردنشینەکانی رۆژهەلاتی کوردستان رووی تێدەکردو ژمارەیەکی زۆری خوێندکاری کورد تێدابوو .لە کلاسەکەی ئێمە پینج نەفەر، کوردبووین و هەر لە رۆژەکانی هەوەڵەوە دەستمان کرد بە پرسین بزانین کوردی دیکەی ناسیاو کێی لێ یە. دوایە بۆمان دەرکەوت ئەو خوێندکارە کوردانەی لە ئێمە ئەرشەدتر بوون ئەوانیش گەرابوون بزانن خوێندکاری تازە کێ هاتوە و لەو گەرانەدا بوو چاوم بە کاک عومەر ساکار و دوکتور سەوجە کەوت و دوای ئاشنابوون دەگەڵ یەکتر ئەوەی لازم بوو لە

سەر هەموو شتێک زانیاریم وەرگرت و لە نێو قساندا دوکتور سەوجە پرسی ,چاوت بە دوکتور خەلیقی کەوتوە ، کوتم نەخێر . ئیدی باسەکەی هێنا سەر ئەو ئوستادە کوردانەی کە لە دانشکەدەی عولوومی ئینسانی دەرسیان دەگوت وەکوو ئوستاد دوکتور خەلیقی و ئوستاد تورجانی زادە و ئوستاد فەتاحیی قازی . هەوەڵین ناسیاویم سەبارەت بە ئوستاد خەلیقی لە وێڕا دەستی پێکرد. بە داخەوە دوکتور سەوجە دوای گۆڕانی رژیم ، لە شاری مهابادبەدەستی کۆماری ئیسلامی ئیعدام کرا، یادی بە خێر.

هەر لەورۆژانەدا لە ویترینی چاپەمەنیەکانی دانشکەدەی ئەدەبیات دا چاوم بە کتێبێک کەوت بە نێوی (رازآفرینش) کە نووسەرەکەی ئوستاد خەلیقی بوو ئیدی هەستم کرد دیتنی بۆم بۆتە وەزیفە و رۆژێك دیتم لە ساختمانەکەی دیکەی دانشکەدەی ئەدەبیات کۆمەڵێک خوێندکار لە دەوری ئوستادێک کۆبوونەوە و بە گەرمی خەریکی وتووێژن . بە شێوەی قسەکردنی ئوستادەکە دا زانیم تورک زمان نیە. پرسیارم کرد، کوتیان دوکتور خەلیقیە . پیاوێکی خۆش پۆشی تەمەن دەوری چڵ ساڵ ، ئارام و لە سەرە خۆ و هەتا بڵێی خۆشەویست و جێگای ئیحترامی هاوکار و خوێندکار. بەداخەوە بە هۆی جیاوازی رشتەی خوێندنەوە قەت ئەو بەختەوەریەم نەبوو راستەوخۆ لە سەر کەلاسی دەرسی دانیشم بەڵام دەیان جار کە ئاوا خوێندکار لە بەر دەرکی ژوورەکەی لە دەوری کۆ دەبوونەوە ئەمنیش رادەوەستام و کەسبی فەیزم دەکرد . وای لێهاتبوو هەر , پۆلیکم خوێندکار دیبا کە لە دەوری ئوستادێک کۆ بوونەوە دەمزانی ئوستاد خەلیقیە و مەجالم با دەچووم رادەوەستام و گوێم دەدایە. لە سەرەخۆ و مەردمدار بوو. ئیستدلال و کەلامێکی بە هێزی هەبوو و هەمیشە شتی تازەی پێ بوو. لێی ماندوو نەدەبووی. ئەو کات نامولایماتی رۆژگار ئێستا بەردەرکەی پێ نەگرتبوو و شەڕی پێ نەفرۆشتبوو کە وەڕەز و عاجزی بکا. تەنیا ئوستادێک بوو کە ئاوا بە ئاشکرا دەگەڵ خوێندکار تێکەڵ دەبوو و بێجگە لە دەرس لە ژیانی کۆمەڵایەتیش دا هاو راز و جێی باوەریان بوو.

کادری ئاموزشیی دانشکەدەی ئەدبیات ئەوکات هەمووی ئازەربایجانی بوو و بەدەگمەن ئوستادی غەیرە تورکی تێدابوو . ئوستادی زاناو ئەدیبی گەورەی وەکوو دوکتور مەنووچیهر مورتەزەوی ،کۆمەڵناسی وەکوو ئاریانپوور، زمانناسی وەکوو دوکتور بەهمەن سەرکاراتی وعەرەبی زانی وەکوو قازی تەباتەبایی و دەیان سیمای فەرهەنگیی هاوتەرازی ئەوانەی تێدابوو کە لە سەراسەری ئێران دا کەم وێنە بوون

ئێمەی خوێندکاری کوردیش شانازیمان بەو سێ ئوستادەکوردەی خۆمان(تورجانیزادە، خەلیقی، فەتاحیی قازی) دەکرد کە لە نێو ئەو کادرە ئاموزشیەدا جێگای خۆیان هەبوو و هەستمان دەکرد بە هۆی ئەوانەوە سەرێکمان لە نێو سەران دایە.

ئوستاد ئەحمەدی تورجانیزادە خاوەنی پێشینەی گەشی سیاسەت و کوردایەتی بوو . لە ژێرچاوەدێری سمایلاغای سمکۆدا و بە یاریدەی براگەورەکەی خۆی ئوستاد محەمەدی تورجانیزادە و تێکۆشەری خاوەن جێ و رێ عەبدولرەزاق بەدرخان هەوەڵین کۆڕی فەرهەنگیی کوردیی لە رۆژهەڵاتی کوردستانیان بە نێوی (گێهاندن) تەئسیس کرد و گۆواری رۆژی کورد شەوی عەجەمیان لە شاری ورمێ بڵاو کردەوە . ئوستاد محەمەد تورجانیزادە سەردەبیری ئەو گۆوارە بوو و ئوستاد ئەحمەدی تورجانیزادە ی برای لە و کارەدا یاریدەدەری بوو. ئوستاد ئەحمەدی تورجانیزادە پیر و بەساڵداچوو بوو ، بازنشست ببوو ، تەنیا بۆ سمیناری ئەدەبی و زمانەوانیی گرینگ دەهاتە دانشگا و کاتێکیش دەهات هێندەی رێز لێ دەگیرا کە چەندین ئوستاد دەچوونە بن پیلیەوە و لە پلیکانان وەسەریان دەخست. زۆربەی ئوستادەکان لە تەوزیح دانی مەسایلی گرینگی زمانی عەرەبی و فارسی یا زۆر بابەتی فکری و فەلسەفیدا ئیستنادیان بە بۆچوونی ئوستادتورجانیزادە دەکرد.

ئوستاد قادری فەتاحیی قازی دەرسێکی دەکوتەوە بە نێوی (بررسی یکی از گویش های ایرانی) کە ئەڵبەتە زمانی کوردی بوو . ئەمن خوێندن و نووسینی کوردی لە مەحزەری ئەو جەنابە فێر بووم و لە زانست و توانابییەکەی کەلکم وەرگرت. ئوستاد فەتاحیی قازی شێوەی نووسینی کوردی هەم بە پیتی لاتین و هەم بە پیتی عەرەبی دەرس دەکوتەوە و لە پیتی لاتین دا ئەو چوار پیتەی دەوڵەتی تورکیە قەدەغەی کردبوو ئەو بەکاری دێنا و چ لە نووسین و چ لە خوێندنەوەو تەلەفوز دا شێوەکەی ئەو رەوانتر و خۆشتر لەو شێوەیەبوو کە ئێستا لە خوێندنەوەو نووسینی زمانی کوردی بە پیتی لاتینی بە کار دەهێندرێ. زۆری پەرۆشی زمانی کوردی بوو . دەیفەرموو میکانیزاسیون دەمار لە رۆژگاری زمانی کوردی دەردێنێ چونکە ئێمە ی کورد کۆمەلگایەکین بە هەزاران ساڵ ئاژەڵداری و کشت و کاڵمان کردوە و زمانەکەمان پڕە لە وشەی ئەو شێوەکارەو کولتور مان پڕە لە ئاسەواری ئەونەوعە ژیانە و ئێستا کە هەموو شت خەریکە میکانیزە دەبێ کێ هەیە خۆی لەو وشانە بە ساحەب کا . ئیدی بەکارناهێندرێن و کاڵ دەبنەوە و دوای ماوەیەک لە بیر

دەچنەوە. بۆ هەرکام لەو خوێندکارەکوردانەی دەرسەکەی ئەویان دەخوێند ئەرکێکی دیاری کردبوو کە لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەن ، بۆ وێنە بۆ منی دیاری کردبوو لەسەر چاندنی گەنم لە دەستپێکەوە لە کێڵانی زەویەکەوە و چاندنی گەنمەکە و ئاودان و رەپستەبوون و فەریکە بوون و....هەتا دەکرێ بە نان و دێتە سەر سفرە هەمووی کۆبکەمەوە و وشەکانی رەدیف کەم و پێشکەشی کەم و کاتێک کارەکەم ئەنجامدا و هەمووی پەسند کرد، لە سەر ئەوەی ناوی ئەو باڵندەیەی کە هەمیشە لە کاتی جووت کردن بە دوای جووتەکەوەیە و لە کێڵگەکە چینە دەکا و ئەمن سەرنجم نەدابوە ئەوە و نێویم نە زانیبوو، نمرەی نەدامێ و هەتا نێوی باڵندەکەم بۆ نەهێنا لێی قوبووڵ نەکردم. دەیکوت ئەگەر خوێندکاری کورد بەتایبەت ئەوانەی خوێندکاری رشتەی زمانن هەوڵی زیندووڕاگرتنی زمانی کوردی نەدەن ئەی کێ دەبێ ئەو کارە بکا؟

ئوستاددوکتور خەلیقی لە بەینی ئەو سێ ئوستادەدا بەرچاوتر بوو چونکە تورجانیزادە پیر ببوو و ئیدی دەرسی نەدەکوتەوە و نەدەبیندرا . ئوستاد فەتاحیی قازیش واخەریکی لێکۆڵینەوەو دەرس بوو خۆی بە هیچ شتێکی دیکەوە ماندوو نەدەکرد و لە سەر کلاسی دەرس نەبا نەتدەدی . گۆشەگیر بوو . تێکەڵی جەماعەت نەدەبوو. بەڵام ئوستاد خەلیقی بێجگەلە حوزوور لە کلاسی دەرس لە هەموو کۆڕێکی فەرهەنگی و تێکۆشانێکی فکری و جموجۆڵی دانشگادا دەبیندرا و لەو بارانەوە نموونە بوو. لە تەدریسی فەلسەفەی ئیشڕاقیش دا تاقانە بوو . تەنیا ئەو بوو کە دەیتوانی ئەو فەلسەفەیە تەوزیح دا و خوێندکاری بۆ پەروردە بکا.

فەلسەفەی ئیشڕاق لە لایەن شێخ شەهابەدین یەحیا سوهرەوەردیەوە دامەزراوە و تێئوریزە و فورمووڵە کراوە. ناو براو لە ئاوایی سوهرەوەردی زەنجان ساڵی549 ی کۆچی 1155ی میلادی هاتۆتە سەر دنیا و ساڵی 588 لە تەمەنی سی وهەشت ساڵیدا بە فیتنە گەری و نەخشەی موتەشەرعینی زەمان و بە دەستووری سوڵتان سەلاحەدینی ئەیوبی لە شاری حەڵەب کوژراوە . حەمدوڵا مستوفی لە تاریخی گوزیدەدا دەڵێ : خەڵکی سوهرەوەرد بە زاراوەیەکی نزیک لە زمانی پەهلەوی قسە دەکەن و بۆخۆم لە دوکتور خەلیقیم بیستوە کە دەیفەرموو سوهرەوەردی کورد بوە. شەمسەدینی شارەزوریش کە شەرحی حاڵی شهابەدین سوهرەوەردیی لە کتێبی (نزهەت الارواح و روضە ت الافراح) دا نووسیوە، ئیشارە بە کورد بوونی سوهرەوەردی دەکا.

شێخ شەهابەدین یەحیا سوهرەوەردی لە مەراغە لە لای فەخرەدینی جیلی دەرسی خوێندوە و دوایی چۆتە ئیسفەهان و لە مەحزەری زەهیرەدینی قاری دا درێژەی بە خوێندن داوە و هاوکەلاسی فەخری رازی بوە کە لە دوژمنایەتی فەلسەفەدا بە ناوبانگە. دوایە دەستی بە گەڕان بە هەموو ئێراندا کردوە و پاشان چۆتە ئاناتولی و شامات و لە شاری حەڵەب، زاهیرشا کوڕی سەلاحەدینی ئەیوبی بە رێزەوە لە بن باڵی خۆی گرتوە وخۆشی ویستوە. سوهرەوەردی لە حەڵەب لە دەرباری زاهیرشادا ماوەتەوە و فە لسەفەی ئیشراقی خۆی لەوێ تەدوین کردوە. بۆخۆی نێوی ئیشراقی بۆ فەلسەفەکەی هەڵبژاردوە کە بە مانای درەوشانەوە و هەڵهاتنی رۆژە . نەزەراتی ئیفلاتوون، ئەرەستو، نەوئیفلاتوونیان، زەردەشت و هەرمسی لێک گرێداوە و فەلسەفەیەکی دامەزراندوە کە باوەڕی بە عەقڵ هەیە بەڵام بە تەنیا مەرجەعی شناختی نازانێ بەڵکوو کەشف و شهود و ئیشراق بە شەریفترین و بڵیندپایەترین قوناغی شناخت دادەنێ. دەتوانین بڵێین فەلسەفەی ئیشراق لە سەر دوو پایەی زەوق و ئیستدلال دانداروە. سوهرەوەردی دەڵێ : بوون(هستی) غەیری نوور شتێکی دیکە نیە و هەرچی لە جیهان هەیە و دوایە بە وجود دێ نوورە . بەشێک لە نوور رەقیق و بەشێکی غەلیزە . بەشێکی زەڕاتی لێک بڵاو(پراکندە) و بەشێکی پێکەوە لکاو(متراکم) ە . نووری بە هێز و لاواز تیشک دەخەنە سەر یەک تر و ئینسانیش تابعی ئەو قاعیدەیەیە و نور دەپرژێنێتە سەر نوورەکانی دیکە، کە وابوو (فیاض) ە

سوهرەوەردی نێوی نورولئەنواری لە سەر ئەو وجودشناسیە داناوە کە بۆ خۆی باوەڕی پێیەتی و دەڵێ: حەقیقەتی ئیلاهی کە دەرەجەی گەورەیی و نوورانی بوونی چاو کوێر دەکا ناکرێ بە هۆی هیچ ئامڕاز و دیاردەیەکی دیکەوەغەیری نوور تەوزیح بدرێ . نوورولئەنوار یا نووری موتڵەق هەمان وجودی موتڵەقە و هەموو بوونەوەرێک بوونی خۆیان لەوڕا کەسب کردوە و بوون (هستی) شتێک غەیری دەرەجاتی جوراوجوری روشنی و تاریکی نیە ، بۆیە سیلسیلە مەڕاتبی بوونەوەرەکان پەیوەندیان بە میزانی نزیکی و دووریان لەنوورولئەنوارەوەیە ، یانی میزانی دەرەجەی ئیشراق و نوورێک کە لە نوورولئەنوارەوە پێیان دەگا. خودا بە نوورولئەنوار و سەرچاوەی نوورانیەتی بوونەوەرەکانی دیکە دەزانێ.

سوهرەوەردی پێی وایە لانکەی فەلسەفە تەنیا یونان و دنیای رۆژاوا نیە بەڵکو تەمەدونی ئاریاییش خاوەنی بۆچوونی فەلسەفی خۆیەتی و تەواوی ئەو باوەڕانەی لە جیهان بینی میترایی و ئایینی مەزدیەسناداهەیە باری فەلسەفی خۆی هەیە.

بۆیه سیماکانی ئەو ئایینانە بەرجەستە دەکاتەوە وەکوو جاماسب و بزورگ میهر و کەیخوسرەو کە سپاسالاری چاکانە(خوبان) و دانیش و مەعرفەتێکی کە هەیەتی قودسیە نەک ئەوەی بە دەستی هێنابێ ، سوهرەوەردی بە زیندووکەرەوەی عرفانی ئارییی و خولقێنەری حیکمەتی خوسرەوانی دەناسرێ. لە فەلسەفەی سوهرەوەردیدا ئیستدلال دەگەڵ ئیشراق ئاوێتە کراوە و غایەتی فەلسەفەش نەجاتی نەفس لە زیندانی تاریکیی هەوا و هەوەس دەزانێ.

ئەو فیلسوفە بەناوبانگە خاوەنی کۆمەڵێک کتێب و رەسالاتە کە لە سەد بەرهەم تێدەپەڕێ و لەلایەن پروفسور هانری کربن فەرانسەویەوە کۆ کراونەتەوە. نەزەراتیی فەلسەفیی سوهرەوەردی لە پاش خۆی لە بەرهەمەکانی فەلسەفیی مەلاسەدرای شیرازی دا تاو توێ کراوە و پەرەی پێدراوە.

سوهرەوەردی لە فیلسوفان و عارفانی وەحدەتی وجودە و پێی وایە(بوون) هەستی لە مەنشەئێکی واحیدەوەسەرچاوەی گرتوە و ئینسان دوای تێپەڕ کردنی ژیانی ناسووتی دەگەڵ ئەو مەنشەئە لاهوتیە تێکەڵ دەبێتەوە و ئەو پرۆسەیەی لە بەرهەمەکانی دا بە زمانی رەمز و تەمسیل بەیان کردوە. بۆ وێنە لە رەسالەی (عقل سرخ) دا کە داستانی بازێکە قوناغی جوراوجوری فڕین دەبڕێ تا دەگاتە مەنزڵی مەقسوود ، مەنزووری ئەوەیە عەقڵ دەبێ بگاتە قوناغی عیشق بۆوەی سوور بێتەوە و بدرەوشێتەوە وەکوو ئاسنێک کە لە کوورەی ئاوری دەنێی دوای ماوەیەک لە رەشایی پاک دەبێتەوە و زولال دەبێ و سوور هەڵدەگەڕێ . بۆ گەیاندنی ئەو مەتڵەبە رەمزیە تەمسیلی سەرنج راکێش دێنێتەوە وەکوو درەوشانەوەی تیشکی رۆژ لە سەر زرێی ئەسفەندیار لە مەیدانی شەڕ دا کە هیچ چاوێک توانای نیە لێی وردبێتەوە چونکە وا لە نورولئەنوار نزیکە کە لە راستی دا بەشێک لەو جەوهەرەیە و هیچ چەکێک نای برێ و هیچ هێزێک دەروەستی نایا. دەزانین کە ئەسفەندیار شوالیەی دینی زەڕدەشتیە و لە ئەوێستادا نێوی(سپەنتودات) یانی (دادە مقدس) ە تەواوی شانامەش هەر بە رەمز و تەمسیل نووسراوە و فیردەوسی بۆخۆی دەڵێ:

تو این را دروغ و فسانه مدان　　　به یکسان روش در زمانه مدان

ازو هرچه اندر خورد با خرد　　　وگر بر ره رمز معنی برد

بەکار هێنانی رەمز و تەمسیل بۆ بەیانی مەقسوود و مەنزوور لە لایەن فیلسوفان و عارفان و ....لەبەر ئەوە بوە نەزەراتیان دەگەڵ فکری زاڵ بە سەر کومەلگادا دژایەتی هەبوە و دەگەل بیری ئیسلامیی رۆژدا یەکی نەگرتۆتەوە و مەجبوور بوون لە و قالبەدا و بە وشەی تایبەت بەیانی کەن . زۆربەیان لە لایەن قشرییون و موتەشەرعینی زمانەدا فتوایان لە سەرداراوە ومەهدوورولدەم کراون. بۆ وێنە مەنسووری هەلاج و عەینولقوزاتی هەمەدانی و ... حافز لە بارەی مەنسووری هەلاجەوە دەڵێ:

گفت آن یار کزو گشت سر دار بلند   جرمش این بود که اسرار هویدا میکرد

هەروەها ئەو فیلسووف و عارفانە ئەغلەب بۆ بەیانی مەقسوودیان پەلەوەرێکی وەک باز یا سیمورغ یا هەر باڵندەیەکی دیکە بە کار دێنن، چونکە پەلەوەر لە فەزادایە ، هیچ سنوورێکی بۆ دانەندراوە و هەرچەندی توانای هەیە دەتوانێ لە بێ نیهایەت دا بای باڵی بدا و هەڵفڕێ و مەبەستیان ئەوەیە ئینسانێک کە دەیەوێ لە عەرش دا دەگەڵ مەقسوود پەیوەندی هەبێ دەبێ بێ سنوور پاک و مونەزهە بێ جا دەتوانێ باڵ لێ بدا و تێیدا هەڵفڕێ. ئەو چەند بەیتە لە مەولانا ئاوێنە ی ئەو مەنزوورەیە:

مرغ باغ ملکوتم نیم از عالم خاک   دو سه روزی قفسی ساختەاند از بدنم

ای خوش آنروز که پرواز کنم تا بر دوست   به هوای سر کویش پر و بالی بزنم

جان که ازعالم علوی است، یقین میدانم   رخت خود باز برآنم که همانجا فکنم

کیست در گوش که او میشنود آوازم   یا کدام است ، سخن مینهد اندر دهنم

کیست دردیده که از دیده برون مینگرد   یا چه جانست نگویی که منش پیرهنم

تا به تحقیق مرا منزل و ره ننمایی   یکدم آرام نگیرم نفسی دم نزنم

یا لە جێیەکی دیکەدا دەڵێ:

هر نفس آواز عشق میرسد از چپ و راست   ما به فلک میرویم عزم تماشا کراست

ما به فلک بودەایم یار ملک بودەایم   باز همانجا رویم جمله که آن شهر ماست

خود ز فلک برتریم وزملک افزونتریم   زین دو چرا نگذریم منزل ما کبریاست

گوهرپاک از کجا ، عالم خاک ازکجا   برچه فرودآمدید بار کنید این چه جاست

خلق چو مرغابیان زاده ز دریای جان   کی کند اینجا مقام مرغ کزآن بحر خاست

بلکه به دریا دریم جمله دراو حاضریم   ورنه زدریای دل موج پیاپی چراست

آمد موج الست کشتی قالب ببست   باز چو کشتی شکست نوبت وصل و لقاست

سوهرەوەردی بە شێخی شەهید ناسراوە .لە بەیانی نەزەراتی خۆی دا بێ ئیحتیات بوو و پەردەپۆشی نەدەکرد، زیرەک و بیرمەند و عالم بوو کە دەبوە هۆی ئێرەیی دژبەران، فیلسوف بوو کە دەبوە هۆی دوژمنایەتی عولەمای قیشری و کوتیان ئەو قسانەی دەیکا بەرخیلافی ئوسوولی دینە ودەگەڵ شەرایعی ئاسمانی یەک ناگرێتەوە. تاوانی ئیلحاد و ئیرتداد و دژایەتی دینیان پێوە بەست و عولەمای حەڵەب خوێنیان مەباح کرد .زاهیرشا داکۆکی لێ کرد و پاراستی بەڵام شتەکەیان گەیاندە سوڵتان سەلاحەدین و ئەویش کە تازە سەلیبیەکانی تێکشکاندبوو و فاتمیانی میسری لە دەسەڵات خستبوو بۆ راگرتنی ئەو جیهانەی فەتحی کردبوو ئیحتیاجی بە پشتیوانی عولەمای دین بوو بۆیە زاهیرشای لە فشار نا و ناچاری کرد سوهرەوەردی بخاتە زیندانەوە و ئەو ئەستێرە گەشەی ئاسمانی فکر و ئەندێشە لە زیندان دا لە برسان مرد. مەزارەکەی لە مزگەوتی سوهرەوەردییەی شاری حەڵەب و زیارەتگای پەیرەوەکانیەتی.

ئوستاد دوکتور خەلیقی لە بارەی تەسەلوت بە سەر ئەو فەلسەفەیەدا و تەشریحی عیلمیی ئەو بینشە قووڵە بە نێو بانگ بوو و کەلاسی دەرسیی هەمیشە لە خوێندکار جمەی دەهات و جێ وەبەر نەدەکەوت.

لە تایبەتمەندیەکانی دیکەی دوکتور خەلیقی هاورێی و هاودڵی دەگەڵ خەباتی ناسراوی خوێندکاری بوو. لێرە مەجبوورم هێندێک تەوزیح بدەم کە مەبەستم لە خەباتی ناسراو چیە؟ جونبشی خوێندکاری وەکوو جموجۆڵی دژ بە دیکتاتورِی لە دانشگاکانی ئێراندا بۆ خەڵک ناسراو بوو .ناوەرۆکێکی دێموکراتیک و پێشکەوتووی هەبوو و جێی خۆی کردبۆوە .بۆ وێنە شازدەی ئازەر بۆ خاس و عام روون بوو , چیە .لەو رۆژەدا خوێندکار نەدەچوە سەر کەلاس و جاری وابوو خۆ پێشاندان و ئەوەش

هەبوو. یا مانگرتنی سەراسەریی دانشگاکانی ئێران لە دژی دروست بوونی حزبی رەستاخیز وئەو فشارەی خستیانە سەر ئوستاد و خوێندکار کە نێوی خۆیان لەو حزبەدا بنووسن هەمووی خەباتی ناسراوی خوێندکاری بوو کە هەدەفمەند و رێکخراو بوو و لە دەروونی خودی ئەو جونبشەوە هەڵدەقوڵی. سەر بە هیچ رێکخراو یا بیروکەی فکری تایبەتی نەبوو ، شتێکی سیرفەن خوێندکاری و ئازادیخوازانە بوو. باش هیدایەت دەکرا و بە رێبازیکی دروست دا دەچوە پێشێ و ئیعتمادی خوێندکار و کۆمەلانی خەڵکی بە دەست هێنابوو . رێزیکی هەبوو. دوکتور خەلیقی لە سیما ناسراوەکانی پشتیوانیی ئەو جونبشە لە دانشگای تەورێز بوو.

لەوسالانەی ئاخردا کە خەبات جەماوەری تر بوو حەرەکاتی خوێندکاری ئەو نەزمەی لە دەست دا و ئیفراتی گەریی بێ ئوسوول لە هێندێک بواردا ئەو نیهزەتەی تووشی کوسپ کرد. هێندیک خوێندکار کە زیاتر لە فکری خۆ نواندن و نیشاندانی خۆیاندا بوون حەرەکاتی فەردیی غەڵەتیان هەبوو کە زۆر جار دوودڵی و تەفرەقەی دروست دەکرد. کارێکیان دەکرد بگیرێن و نێو دەرکەن، ئیدی زۆر بیریان نەدەکردەوە کە کارەکەی دەیکەن دروستە یانا؟ بۆوێنە گەرووهی زەربەتیان دروست کردبوو و لەو کچ و کورە خوێندکارانەیان دەدا کە پێکەوە رادەوەستان یان پێکەوە دادەنیشتن یان ئێواران پێکەوە ژوانیان هەبوو. دەیانکوت خوێندکار نابێ رەفتاری تاغووتی هەبێ ، لە حالێکدا ئەو خوێندکارانە ساڵ ها بوو پێکەوە لە دانشگادا ئازاد بوون و ئەو ئازادیەش شتێک بوو کە موحیتی دانشگا ئەوەی ئیجاب دەکرد و پێوەندی بە تاغووتەوە نەبوو و بۆ گەیشتن بەو ئازادیە خەباتێکی بێ وچان کرابوو. یا جاری وابوو عیدەیەک بە بەهانەی ئەوەی ئەو مریشکانەی لە سێلف سەرویسی دانشگا لێندراون ئیسرائیلین , دەیانکوت دەبێ مان بگرین و نەچینە سێلف سێرویس یا دەتدیت لە سەر کەلاسی دەرس لە پڕ دەرگای کەلاس دەکراوە و کەسێک لە پشت دەرکەوە دەیکوت کەلاس تەعتیلە و کاتێک دەهاتیە دەرێ کەست نەدەدی و تەماشات دەکرد کەلاسەکانی دیکە هەمووی دایرن و پیاو هەستی دەکرد بوتە ئالەتی دەستی کەسێکی بێ بەند و بار. ئەو حەرەکاتە دوودڵی و تەفرەقەی دروست کرد و بەداخەوە هەر ئەوتیپە خوێندکارە کاتێک شۆڕش سەرکەوت و حکوومەت گۆڕا و شووڕای دانشگا هەڵبژێردرا دەسەلاتی ئەو شووڕایەیان بەدەستەوە گرت و بوونە رێگاخۆشکەری تەسفیەی خوێندکارو ئوستادی رووناک بیر و خەبات کار و سەری زۆر کەسیان بە فەتەرات دا و وەباڵی ناحەقیان زۆرکێشا . بەنێوی قەهری ئینقلابی ،

خیره سەرییانکردە باو . بەو ئیستدلالە کە شۆڕش قەواعیدی خۆی هەیە جێگایان بە مەنتیق بە تەواوی لێژ کرد. نموونەیەک لە کاری ئەوشووڕایە ئەو کۆبوونەوەیە بوو کە دوای نەورۆزی خوێناوی سنە لە دانشگای تەوریز پێکیان هێنا و هەموو شتیان تەحریف کرد و پێچەوانە ی راستیەکانیان بۆ خەڵکەکە باس کرد . ئوستادخەلیقیی خوشەویست ئازایانە وەدرۆی خستنەوە و بە گژیان داهات . لە کتێبی بیرەوەریەکانیدابۆخۆی بە وردەکاریەوە باسی ئەوکۆبوونەوەیەی کردوەو ئەمنیش لەو کەسانەی لەوێ بوون بۆیان گیراومەوە.

نموونەیەکی دیکە لە کاری ئەوشووڕایەم بۆخۆم دیت. کاتێک کە دوکتور سەرکاڕاتی کۆمەلێک خوێندکاری کۆ کردەوە و داوای دەکرد پشتیوانی بکەن بۆ وەی دوکتور مەنووچهری مورتەزەوی ببێتەوە رەییسی دانشگا (ناوبراولە دەورانی سەرۆک وەزیری شەیف ئیمامی دا بوو بە رەییسی دانشگا و لە کاتی خۆپێشاندانی خوێندکاران لە دانشگادا پێش رووخانی رژیمی پەهلەوی لە سەر ئەوەی رەییسی گاردی دانشگا ، سەگورد جەوادی ، دەستووری تیرەندازی دا و دوو خوێندکار کووژران ، لە ریاسەتی دانشگا ئیستعفای دا) ئەندامانی ئەو بەناو شووڕایە دەستیان کرد بە قسان و بێ بەڵگە و سەرچاوە هەرچی تاوانی کە هەر لە خۆیان دەوەشاوە خستیانە پاڵ دوکتور مورتەزەویەوە وکێشەیەکی گەورەیان سازکرد . زۆربەی خوێندکارەکان لێیان وەدەنگ هاتن و خستیاننە ژێر پرسیارەوە و کوتیان لەو دوومانگەی رابردوودا شەش ئوستاد لەو دانشگایە براونە دەرێ و ئیعدام کراون ، دوو لەو ئوستادانە دوکتور رەبانی و دوکتور سەمندەریان لە خۆش نێوترینەکانی ئەو دانشگایە بوون و تاوانیان تەنیا بەهایی بوون بوە . ئێوەی شووڕا هەڵویست تان لە سەر ئەو دەستدرێژیە بۆ ساحەتی دانشگا چیە ؟ وڵامێکی وایان پێ نەبوو لە هیچ خوڕگە بازاڕێک بتەوێ بە شاییەک بیکڕی. گەردانەندەی پشتی پەردەی ئەوشووڕایە کەسانێکی وەکوو رەجایی خوراسانی بوون کە پێشتر لە رشتەی زمانی ئینگلیسی لە دانشکەدەی ئەدەبیات دەرسی دەکوتەوە و ژوورەکەی هەر لەو کوریدۆرەدا بوو کە ئوستاد خەلیقیشی لێ بوو ، ئێستا ببوە داردەستی دەزگای حاکم . پۆستی نوێنەرایەتی ئێران لە رێکخراوی نەتەوە یەک گرتوەکانیان دایە. لە کاتی دزینی باڵتۆ لە فروشگایەکی نیویورک گیرا و سکانداڵێکی نێو نەتەوەیی بەرپاکرد.

دوکتور خەلیقی لە کاتی خۆپێشاندانەکانی شارەکانی کوردستان بە تایبەت کە وردە وردە دەرس نەما و دانشگا بەرەو تەعتیلی رۆیشت یەکێک لە تێکۆشەرانی بە

هەستی نێو جەماوەری خەڵکی کوردستان بوو. دەگەڵ هاوکارێکی دیکەی کە بەداخەوە نێوەکەیم لە بیر نەماوە بە شارەکانی کوردستان دا دەگەڕا و لە مزگەوتەکان لە کۆبوونەوەکانی خەڵک دا قسەی دەکرد و گەرما و تینێکی بەو کۆبوونەوانە دەدا. کاک برایمی فەرشی بیرەوەری خۆشی لەو کۆبوونەوانەی دوکتور خەلیقی لە شاری بۆکان هەیە . بۆخۆشم دوای شەری سێ مانگە لە مهاباد لە متینگێکی ئەگەر هەلە نەکەم بیست و پێنجی گەلاویژ دا گوێم لە قسە و باسەکانی بوە.

دوای ماوەیەک لێک هەڵبڕان ، ئوستاد دوکتور خەلیقیم لە نێو خەڵک و پێشمەرگەی کوردستان دا زیاەرت کردەوە. بەهاری ساڵی 1360 ئەرکێکی حزبیم لە کومیتەی حزب لە شارستانی سنە بۆ دیاری کرا و لە گەڵ شەهید عەبدوڵای بەهرامی چووینە ئاوایی تەوریوەر . زانیم کە ئوستاد لەوێیە و لەگەڵ کاک ئەمیر پاشاخانی لەژوورێکی چکۆلەدا لەباڵەخانەی سەر دوکانی ناو ئاواییەکەدا دەژی . لە خۆشیان شاییم لە دڵدا دەگەڕا و حوزووری ئەوم وەک رێنوێن و غەنیمەتێک دەهاتە بەرچاو بەڵام دیتم قسە و باس هەیە . بەعزە کەسێک بە دوژمنی حزب ، لایەنگری لایەنی دیکە ، خۆ پەسند و....ی دەناسێنن . ئەو ئوستادەی ئەمن ئازادئەندیشیم و گەورەییم پێوە دیبوو و ئامادەبووم کەوشی لە پێ کەم ئی واهەبوو پێی لە کەوشی کردبوو و کاتێک کوتم ئەمن دیناسم و جۆرێکی دیکەم دیوە ، لە لای هێندیک دۆست بە قسەیەکی دڵ پەسند وەرنەگیرا. دوایی بۆم دەرکەوت ئەو قسە و قسەڵۆکانە بە رەدەکانی سەرەوەی حزبیش راگەیەندراوە و بە داخەوە لە پێک هێنانی فەزای دڕدۆنگی دا بێ کارکردیش نەبوە و لە کتێبی بیرەوەریەکانی ئوستادیش دا بە شێوەی جوراوجۆر شوێنی دیارە.

کاتێک لە تەوریوەر بە خزمەتی گەیشتم دیتم سەرەڕای ئەو ژیانە چکۆڵەی هەیەتی مێشێکی لێ میوان نیە و شای بە سەپان ناگرێ. داوام لێکرد کاک ئەمیری پاشاخانیمان بۆ ئاشت کاتەوە. فەرمووی ئەی بۆخۆتان کەستان نیە قسەی لەگەڵ بکا؟ کوتم بەڵێ هەمانە ئوستاد ، هیوادارم وات نەکردبێ لە بەر دارێک دارستانەکە نەبینی. کاک ئەمیری بۆ ئاشت کردینەوە و بە گەڕانەوەی ئەو کومیتەکەمان بە هێز تربوو. ئینسانێکی شەریف ، موحتەڕەم و ئازادیخواز بوو. یادی بەخێر. پاش ماوەیەک کومیتەکەمان بڕیاریدا گۆوارێکی مانگانە بە نێوی ئابیدەر بڵاو کەینەوە. پرسم بە ئوستاد کرد، کوتی باسی چی تێدا دەنووسن ؟ عەرزم کرد

باسی تێکۆشانی حزبی دێموکرات لە ناوچەی سنە و لە قاودانی کردەوەکانی رژیم لەو ناوچەیە. فەرمووی جا کاری چاک پرسی دەویٚ؟ برۆن بیکەن ، ئەمنیش تان دەگەڵم. ئەوەندەی من لەویٚ بووم چەند شومارەیەکی ئابیدەرمان بڵاو کردەوە . کاک ئەمیر پاشاخانی ، کاک ساسان پەڕتەوی، کاک عەزیز لەحیمی، کاک جەمیل میرکانی لە بنیاد نەران و هەڵسووڕێنەرانی بوون. کاک ساسان وەک بەرپرسی ئینتشاڕات سەردەبیری بوو . کاری تکنیکی و تایپەکەی لە ژێر نووری چرای فانۆس و شەو و شەونخونیدا هەمووی کاک جەمیل میرکانی دەیکرە. پاش ماوەیەک، گێرەشێوێنیی پەیکار لە ناوچەی کامیاران شەڕی لیٚ ساز بوو . خوێن رژابوو و دەبا هەرچی زووتر دایمرکێنینەوە بەڵام چۆن ؟ دیسان چووم و دەستەوداوێنی ئوستاد بوومەوە . وەزعەکەم بۆ تەوزیح دا و پێم کوت ئەوە دەگەڵ کاک بابەشێخی ناسری خۆمان ئامادە کردوە دەگەڵ جەنابت بین و ئەو کێشەیە دامرکێنین. بیٚ سیٚ و دوو کوتی بە سەرچاو و لە ئارام کردنەوەی وەزعەکەدا هەرچی لە دەستی هات کردی.

زۆری پیٚ نەچوو ئەمن لە شوێنی دیکە ئەرکی حزبیم بۆ دیاریکرا و دیسان لە ئوستاد دوور کەوتمەوە و پاش زیاتر لە ساڵێک لە ئالان دیتمەوە کە دەگەڵ دەستەی نووسەرانی رادیو کوردستان و ئنتشاراتی حزبی دێموکڕات کاری دەکردو دوایی لە کومیتەی ناوەندی حزبدا و لە کومسیونی کۆمەڵایەتیدا.

یەک لەو کارە گرینگانەی کومیسیونی کۆمەڵایەتی حزبی دێموکڕات کردی ئامادەکردنی مامۆستای شۆڕش و کردنەوەی مەدرەسەکان لە دێهات ، ئامادەکردنی کتێبیی دەرسیی و... بوو . دوکتور خەلیقی لە سیما ناسراوەکانی ئامادەکاریی و وەڕێخستنی ئەو پرۆژەیە بوو.

لە کومیتەی ناوەندی حزبدا و لە هەر ئورگانێکی ئەو زاتە بەرێزە کاری تێدادەکرد نەزەرات ، هەڵوێست و بۆچوونەکانی سەرنج راکێش و داهێنەرانە بوو ، ئەوەش جاری وابوو ئێرەیی هێندێک هاوسەنگەری دەبزواند و لێی دەکەوتنە بڕوبیانوو. تووشی گێچەڵی تەشکیلاتیی دەبوو. یەک لە نموونەکانی ئەو گێچەڵەم لە کونگرەی حەوت دی. هێندیک بڕووبیانوی پیٚ گیرا وشەرت و شرووتی بۆ دیاریکرا بۆ وەی لە لیستی پەسندکراودابیٚ . پیاوانە رەدی کردەوە و روو بە کونگرە کوتی:

حەقی ئەساسنامەیی منە خۆم کاندید کەم و لە سەر ئەو حەقەم هیچ معامەلەیەک ناکەم . پێم خۆش نیە لە لیستی کەس دابم و خۆم لە هەموو لیستێک دەرداوێم .

ئەگەر کۆنگرەبە بە شایستە م دەزانێ ئەوە هەڵم بژێرێ و ئەگەر نەزەری جۆرێکی دیکەیە ، بێ منەت بێ. کونگرە بە رێزەوە هەڵی بژارد و ئوستاد لەوێ نیشانی دا، نا کوتن پیاوی خۆی دەوێ.

لە سوئێد کەمی دەبینم ،پێم خۆش بوو ئیمکانم بایە لەو ئەنستیتۆ چکۆڵەی ئیدارەی دەکا لە تەنیشت دەستیەوە میزێکم بایە ولە کاری لیکۆڵینەوە و تەحقیق دا لە رێنوێنیەکانی کەڵکم وەرگرتبا. داوای سەربەرزی و توولی عومری بۆ دەکەم.

تایر عەلیار 20.12.2014

سەرچاوەکانی ئەو باسە :

1. تاریخ ادبی ایران ادوارد براون
2. سبک شناسی ملکاشعرای بهار
3. ماه در پیاله محمود کویر
4. مبانی نقد خرد سیاسی در ایران باقر پرهام
5. زال زر یا زردشت منوچهر جمالی
6. دیوان مولانا جلال الدین بلخی